

Milena Lenderová

Prodejná láska v časech barona Nádherného

Sexuální život v období *belle époque* byl už zčásti osvobozený od příliš svazujících konvencí. Skutečně ale jen zčásti: stále platila dvojí morálka, jiná pro ženy, které se měly vdávat jako panny a coby manželky se chovat cudně a zdrženlivě, jiná pro muže, jimž společnost erotické vyžití dopřávala. Získat sexuální zkušenosti měli především před vstupem do manželství, ale i pak bylo jejich okolí ochotno – s ohledem na imperativ cudné a zdrženlivé manželky – nad nějakou tou avantýrou přimhouřit oko.

V „novém“ demografickém režimu, k němuž neodmyslitelně patřily pozdní sňatky, byl styk s prostitutkou jednou z mála společensky tolerovaných forem sexuality neženatých mužů, kterým jejich materiální poměry nedovolovaly si vydržovat milenkou. Tolerován byl i u mužů ženatých, a to nejen u těch, kteří se dočasně ocitli bez své stálé partnerky. Navzdory protestům několika intelektuálů, prvních feministek a lidí, jimž mravnost nesloužila jen jako konvenční maska, společnost prostituci trpěla. Ve srovnání s onanií či homosexualitou, před kterými varovaly bez rozdílu všechny lékařské, pedagogické i náboženské autority, byla prodejná láska považována – paradoxně – za méně škodlivou. Ještě v meziválečném období převládal názor, že „pohlavně vyspělý muž, maje volit mezi onanií a prostitucí, rozhodne se pro prostituci jako přirozený úkoj pudu“.¹ Vyskytly se i názory, že prostitute „kanalizuje“ sexuální agresivitu mužů, a je tudíž prostředkem, který brání násilným sexuálním zločinům.²

V letech 1900–1910, kdy jsou kontakty mladého barona Johanneše Nádherného s pražskými prostitutkami doloženy jednak jeho deníkovými zápisníky, jednak dopisy, které mu jeho poněkud nekonvenční lásky posílaly, podléhala prostitute ve většině evropských zemí tzv. reglementaci neboli regulaci,³ která se ve 30. letech 19. století zrodila ve Francii. Reglementační pravidla si stanovila jednotlivá města (pro Prahu se vzorem stala vídeňská reglementace z roku 1851), podle nich byla prostitutka podrobena policejní a lékařské kontrole. Musela být registrována, vybavena zdravotní knížkou nebo kartou, do nichž se mj. zapisovaly výsledky pravidelné lékařské kontroly, povinné jednou či dvakrát týdně. Ideálem „otců“ reglementace bylo soustředit nejstarší řemeslo do nevěstinců nebo aspoň do několika

¹ Klepetář, Jan (pseud. Jaromír Novák), *Prostitutky, jak žijí, milují a umírají. Dokumenty lidské bolesti a bídy*. Praha, b. r. (1926), s. 62.

² Vigarello, Georges, *Histoire du viol. XVIe – XXe siècle*. Édition du Seuil, Paris 1998, s. 82.

³ Dalším úředním postojem vůči prostituci mohla být prohibice, tedy její úplný zákaz, nebo abolice, zrušení reglementačních opatření. Zákon č. 241, zvaný *O potírání pohlavních nemocí*, který přijala Československá republika v roce 1922, rušil registraci prostitutek a veřejné domy zakázal. Prostitute byla trestná jen v případě, když žena vědomě šířila pohlavní nemoci, budila svým chováním pohoršení nebo sváděla mladistvé.

čtvrti či ulic, těch, kde se nevyskytovala škola, kostel ani sídlo hlavy státu. Praktickým provádění těchto opatření byly pověřeny úřady první instance – úřady městské. Až do roku 1885 byla prostituce jakožto „smilstvo“ de facto trestná, byla přestupkem, neboť porušovala §§ 509–511 trestního zákona z roku 1852. Tyto paragrafy zrušil zákon z 24. května 1885 č. 90 ř. z., beroucí v potaz fakt existující reglementace. Za prostituci tak mohly být trestány jen ženy, které nebyly registrovány, tzv. „tajné“ nevěstky.⁴ První světová válka pak přiměla veřejnou moc, aby vůči řemeslu, které, podobně jako zbrojní průmysl, válečnými událostmi atrofovalo, zaujala jednotný postoj: tzv. prostituční regulativ vydalo v roce 1916 české místodržitelství a platil pro celé Čechy.⁵

Na začátku 20. věku měla Praha poměrně hustou síť veřejných domů. Jejich seznam uveřejnil první díl obsáhlého *Chytilova úplného adresáře Království českého* z roku 1912.⁶ Nabídl adresy 22 podniků na Starém Městě, Novém Městě i na Malé Straně;⁷ podle oficiálních policejních údajů bylo v předválečné Praze nevěstinců o tři více,⁸ realita, již si byl pražský magistrát vědom, pak uváděné počty výrazně předčila. Nevěstince se nacházely na Starém Městě především v ulici Benediktské (dnešní Králodvorská), Rybné, Jakubské, Hradební, Liliové, na Novém Městě pak Na Zderaze, v Tyršově ulici a v ulici Na Bojišti, na Malé Straně v Břetislavově ulici (zde byl, alespoň podle názorů policie, „skoro v každém domě bordel“).⁹

Nejhustěji bylo veřejnými domy zabydleno Staré Město, konkrétně tzv. Pátá čtvrť, bývalé Židovské město. Chytilův adresář však nevěstince Páté čtvrti zčásti opomenul. Přitom právě sem se po celé 19. století v noci stahovali flamendři a štamgasti z pražských hospod a ostatních nevěstinců – načatý večer zhusta končil výzvou „a teď pojďme do židů!“¹⁰ Chodili sem mužští příslušníci všech sociálních vrstev, zájemce si mohl vybrat mezi různými kategoriemi nevěstinců, jejichž množství a rozmanitý personál upoutal na první pohled i zahraniční návštěvníky.

Nevěstinec byl koncesovanou živností, jeho majitel tedy musel získat koncesi, měl

⁴ Veselý, František Xaver, *Všeobecný slovník právní. Příruční slovník práva soukromého i veřejného zemí na říšské radě zastoupených*. III. díl, Praha 1898, s. 826–826.

⁵ *Základní pravidla k úpravě prostituce vydaná výnosem c. k. místodržitelství pro Království české (Grundsätze für Prostitutionsregelung erlassen durch die Verordnung der k. k. Statthalterei für Königreich Böhmen)* z 26. listopadu 1916, č. 8-D 864/11, 268.293

⁶ *Chytilův úplný adresář Království českého*. Díl I. Obvod obchodní a živnostenské komory v Praze. Nákladem vlastním, Praha 1912, s. 1346.

⁷ Tamtéž.

⁸ Frída, E., *Prostituce v Praze v letech 1919–1922*. Věstník obecní Královského hlavního města Prahy, 1922, s. 324.

⁹ Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), Presidium magistrátu (dále PM), inv. č. 2256, sg. 87, č. k. 494.

¹⁰ Rožánek, Otakar, *Pud pohlavní a prostituce*, I., Praha 1903, s. 288.

platit daně a respektovat živnostenský zákon. Ke zřízení a provozu takového podniku se vztahovala i řada speciálních, především zdravotních a pořádkových nařízení obsažených v reglementačních řádech vydávaných jednotlivými městy. V průběhu devatenáctého století se stabilizovala jistá kategorizace vykřičených domů, podobná ve všech evropských zemích. Všude existovala zařízení odpovídající vkusu klienta, jeho sociálnímu postavení a finančním možnostem: od přepychových domů s luxusně vypadajícím osazenstvím až po obskurní krčmy, kde zákazníka přijala opilá holka na holé matraci. Nejvýše stály podniky poskytující největší možný luxus a maximální diskrétnost – klienti se zde nepotkávali, pokud nechtěli. V podnicích druhé kategorie byl přepych méně okázalý, ale snaha o diskrétnost zůstala. Do třetí – prostřední – kategorie spadaly podniky v okrajových čtvrtích hlavního města a bordely venkovských měst. To byly ony proslulé domy označené červenou lucernou. V Praze existovaly samozřejmě také – povinnost rudého světelného označení byla zavedena roku 1862.¹¹ Následovala čtvrtá kategorie veřejného domu, ta byla určena skutečně nezámým klientům. Prostitutky sedaly na lavicích, žertovaly se zákazníky, než s nimi šly do pokojů velmi skromně zařízených. Chodili sem dělníci, majitelé malých živností, studenti. Nejnižší stály nevěstince v okrajových čtvrtích, podniky pro vojáky a životní ztroskotance. Místem intimity zde byl pouze kout oddělený od lokálu závěsem, s kovovou postelí a slamníkem.

Přilákat klienty nebylo pro majitele či majitelku nevěstince vůbec těžké. Nezbytnou informaci získal zájemce z navštívenek, které decentně distribuovali číšníci v kavárnách a hotelech, mohl ji poskytnout služba konající policista, nádražní zřízenec; někdy stačilo zeptat se kolemjdoucích. Ostatně ne nadarmo byl nevěstinec od třetí kategorie níže označován jako „vykřičený dům“ – jeho věhlas se šířil neuvěřitelně rychle. Jistě zde fungovala i negativní propagace: stížnosti sousedů na narušování veřejného pořádku, hudbu a hluk, které k veselému osazenstvu bordelu patřily. Nezanedbatelný význam mělo okaté předvádění se prostitutek v oknech či dveřích podniku. Často nevybíravé praktiky k přilákání zákazníků, ač zakázané, byly zcela běžné.

Do první, nejluxusnější kategorie patřil v Praze nevěstinec Leopolda Friedmanna (po něm převzala podnik Alžběta Friedmannová), který se nacházel v Rabínské (dnešní Maiselově) ulici. Před Friedmanovým podnikem, v němž byl Nádherný v roce 1901 dvakrát a o rok později čtyřikrát, čímž jeho návštěvy zde ustaly, dával baron přednost stejně přepychovému a proslulému nevěstinci Goldschmiedově v Kamzíkové ulici čp. 543. Dům i podnik patřily prokazatelně od roku 1899 obchodníkovi Jakubu Kleinovi. Klein, narozený

¹¹ Hádek, Karel, *Čtení o staré Praze*. Praha 1940, s. 262–263.

roku 1852, židovského vyznání, otec pěti dětí, příslušný do Karlína, kde měl rovněž dům, budil pozornost pražské policie od konce 19. století až do převratu. Díky svému pramálo početnému podnikání zbohatl: když po válce zemřel, odhadoval se jen movitý majetek jeho vdovy na 500 000 korun.¹² Podnik měl skvělou tradici, spadající do počátku druhé poloviny 19. století: prý se tu jednou objevil i Otto von Bismarck oslavující vítězství u Sadové. Tehdy prý vyryl briliantem prstenu jméno jednoho z děvčat, Milady, do okenního skla... O slávě nevěstince svědčí i skutečnost, že sem Franz Werfel (1890–1945) situoval svou povídku *Dům smutku*.¹³ Podniku, který existoval do převratu, právem náleželo přívěsk „královský bordel“,¹⁴ neboť mezi jeho klienty patřili členové vládnoucího rodu. V roce 1891, v době Jubilejní výstavy, byly prý u Goldschmiedů vyhrazeny zvláštní ložnice arciknížeti Františku Ferdinandovi a „krásnému arcivévodovi“ Ottovi – později zde převezme rodinnou štafetu Ottův syn, budoucí císař Karel, v době konání výstavy však teprve čtyřletý. S ním už se tu mohl Johannes Nádherný docela dobře potkávat... Nádherný patřil k pravidelným klientům Goldschmiedova podniku; stejně jako mužští příslušníci pražské smetánky, synkové bohatých podnikatelů a mladí šlechtici, i baron zde prohluboval své sexuální zkušenosti, bavil se a nesporně navazoval užitečné sociální kontakty. Poprvé zde byl 10. května 1901 a pravidelně docházel až do roku 1910; v roce 1906 absolvoval 35 návštěv.

Tato setrvalá přichylnost mužů urozených – ba dokonce členů panující dynastie – k prodejné lásce je patrně výdobytkem „občanského“ 19. století. Ne že by předtím muži z nejvyšších společenských vrstev služby prostitutek nevyhledávali – stávalo se tak v „erotické nouzi“, na cestách, válečných taženích apod. Jinak se o své nelegální lásky s nikým nedělili, měli dost prostředků a moci na to, aby si vydržovali jednu či několik milenek, které náležely jen jim. Také Janovo společenské a ekonomické postavení, otevírající mu cestu k nejrozličnějším duchovním i hmotným prožitkům, mu umožňovalo koupit si lásku jen pro sebe, vydržovat si krásnou ženu a s nikým se o ni nedělit. Existovala taková? Zda jí byla nesporně inteligentní žena, která mu psala od listopadu 1907 do března 1909 dopisy ve francouzštině a podepisovala se A., případně A. Wailland, se můžeme jen dohadovat. Každopádně Jan, jakkoli mohl k A. W. chovat hlubší vztah, neomezoval svou pozornost jen

¹² Národní archiv (dále NA), Policejní ředitelství Praha II (dále PŘ II), všeobecná spisovna 1921–1930, kart. 1546, sg. K/1003/5. Kleinovi patřil i vyhlášený obchodní dům U Města Paříže v Celetné ulici. Srov. *Chytilův úplný adresář*, I., s. 1356; též *Adresář Královského hlavního města Prahy a sousedních obcí*, Praha 1891, s. 300, tam je ale Klein uveden ještě jako „vrchní číšník“ v jedné restauraci.

¹³ Werfel, Franz, *Dům smutku*. Přeložil a doslov napsal František Kafka. Praha 1970, s. 23. Též Doslov F. Kafky, s. 100.

¹⁴ Kukla, Karel Ladislav, *Pražské bahno*. Z původních vydání *Konec bahna* (V. Švec, 1927) a *Ze všech koutů Prahy* (J. R. Vilímek, 1899) vybraly a jazykově upravily Helena Podaná a Dana Chodilová. Praha 1992, s. 104. Též Werfel, *Dům smutku*, s. 10.

na ni. V době jejich vztahu navštěvoval pravidelně nevěstince – roku 1907 a 1908 odbyl po 58, roku 1910 pak 39 návštěv. Snad můžeme tuto spravedlivou náklonnost barona Nádherného k prostitutkám považovat za doklad demokratizace prodejné lásky.

Vedle Goldschmiedova nabízel luxusní ukojení rovněž podnik Aaronův. Atmosféru Aaronova domu zachytil pražský německý básník Paul Leppin (1878–1945): v sále byl klavír a zářivá zrcadla, vysoký koberec, po kterém „lenivě vláčely vlečky svých secesních rób syté a mocně vlnivé kurvy, jako vypadlé z Pascinova obrazu, prostitutky, kterým se v některých pražských písničkách říkalo „jeptišky““.¹⁵ Do Aaronova podniku Johannes Nádherný zjevně nechodil, zato věnoval svou přízeň dalšímu, neméně proslulému nevěstinci Emanuela Kauckého v Platněřské ulici čp. 125 a sousednímu „salonu“ Grossmannovu – oba údajně navštěvovali jen páni z lepší společnosti. U Kauckého, který – navzdory svému nevalnému vzdělání – měl největší sbírku starožitností v Praze,¹⁶ začínala svou kariéru Kischova Tonka Šibenice,¹⁷ aby nakonec skončila na chodníku. Taxí v takovém podniku se pohybovaly od 5 zlatých „až po dvacet či padesát zlatých jako vrchol královského luxusu“.¹⁸ Méně okázalý byl podnik Josefa Desorta (Dezorta), nacházející se v Jakubské ulici čp. 674;¹⁹ baron ho navštěvoval od září roku 1900.

Řada z podniků v Páté čtvrti přežila asanaci, která začala roku 1893. Bylo zde zbořeno celkem 260 domů, z toho 33 veřejných – úřady, modlitebny, školy, ústavy. Zachována zůstala radnice, židovský hřbitov, ten však byl zmenšen stavbou Uměleckoprůmyslového muzea a obytných domů, a šest synagog. Pařížská třída, bývalá Mikulášská, dokončená roku 1907, se stala páteční komunikací asanovaného Josefova. Na Starém Městě postihla asanace celkem 324 domů. Skončila roku 1908, přibýlo celkem 130 nových domů. Způsobila sice nenahraditelné kulturní ztráty, ale umožnila proměnu Prahy v moderní evropské velkoměsto, nabízející odstupňovanou škálu možností bydlení. Nevěstince v obou čtvrtích zůstaly a dobře se o nich vědělo. Dodejme ještě, že vedle prostitutek, kuplířů, majitelů vykřičených domů a jejich klientů, vedle ordinérní zábavy a neřesti zůstala Pátá čtvrť i bydlštěm přísně ortodoxních Židů, respektujících všechna církevní nařízení a svátky. Často se zde „do hlaholu tančiren, povyku opilců, do cinkání harf a výskání a pištění kurev mísily monotónní litanie

¹⁵ Cit. dle Ripellino, Angelo Mario, *Magická Praha*. Praha 1992, s. 156–158.

¹⁶ Kukla, *Pražské bahno*, s. 94.

¹⁷ Kisch, Egon Erwin, *Nanebevstoupení Tonky Šibenice*. In: Tržiště senzací, Praha 1962, s. 179; v pražském adresáři z r. 1891 je podnik uveden jako „vinárna“, srov. *Adresář Královského hlavního města Prahy*, s. 287.

¹⁸ Kukla, *Pražské bahno*, s. 96.

¹⁹ AHMP, PM, inv. č. 2256.

sobotních modliteb, linoucí se ze synagog“.²⁰ Tato symbióza zůstala zachována až do předválečného období.

Jak je vidět, Johannes Nádherný se ani v návštěvě veřejných domů nezpronevěřil svému postavení a navštěvoval jen ty, které měly „dobrou pověst“. Nicméně jistě věděl i o dalších podnicích, o nichž se v Praze zhusta mluvilo, často v souvislosti s nějakou kriminální aférou. K vykřičeným pokoutním lokálům patřily v Praze prostituční krčmy kolem kláštera sv. Anežky, téměř u samé budovy bývalé „policejní čtverky“.²¹ Další se nacházely v „Páté čtvrti“ – v Josefovské třídě, v Žatecké ulici, v Rabínské a Cikánské (dnes Elišky Krásnohorské) – i v dalších částech Prahy. Pražská spodina se mohla eroticky povyrazit v nejružnějších *hampejzech*, které lze dnes již jen obtížně lokalizovat. Nevěstky zde byly většinou starší, vyžilé a nevábne. Podniky se občas vyznačovaly svérázným označením, např. Kafemlejek či Mastný drdol, prý podle účesu majitelky, namazaného koňským sádlem. Podnik nejubožejší, jen jedna místnost, byl potupně pojmenován *V Prdeli*...²² Věhlasu nabyl podnik U Deylů v Rybné ulici, jež založil Mamert Deyl a kde se nacházel opěrný bod pražského podsvětí. Byl zde výčep, hráčské doupě a útulek prostitutek. V suterénu, kterému se říkalo Žbluňk, byla podzemní noclehárna, kde hrála karty, bavila se a přespávala na slavnících ta nejhorší sebranka. Majitel spáchal roku 1893 sebevraždu, oběsil se na stromě, policie pak podnik i s noclehárnou zavřela. Současně zavřela i špeluňku Batalión, známou z Meyrinkova Golema.²³

Také Malá Strana měla – méně zámožnému klientovi – co nabídnout. Smutně se proslavil podnik v čp. 24 v Lužické ulici (dnes ulice U lužického semináře), kde mladík Robert (?) Páv, syn bohatého malostranského měšťana, zavraždil uprostřed masopustního veselí roku 1897 prostitutku, do které se patrně zamiloval. Zemřel pak na Pankráci.²⁴ V malostranské Břetislavově ulici (říkalo se jí Umrlčí) se nacházely tři nevěstince: Kateřiny Dvořákové, Marie Porthayové a Barbory Tůmové.²⁵

Třebaže nevěstince v původních třech městech pražských byly nejproslulejší, nelze v nejmenším pochybovat o tom, že se vykřičené domy nacházely ve všech dalších částech

²⁰ Ripellino, *Magická Praha*, s. 156–158.

²¹ Kukla, *Pražské bahno*, s. 96.

²² Tamtéž..

²³ Ripellino, *Magická Praha*, s. 269–270.

²⁴ Kukla, *Pražské bahno*, s. 96. V roce 1912 vedl tento podnik František Stránský; srov. *Chytilův úplný adresář* I, s. 1356; též píseň o Anežce Bémové in: *Písně lidu pražského*. Sestavili Václav Pletka a Vladimír Karbusický, Praha 1966, s. 83.

²⁵ *Chytilův úplný adresář*, I., s. 1356.

Prahy, i v dnešních pražských čtvrtích, které byly samostatnými městy. O těch však víme jen málo nebo vůbec nic.

To, jak takový veřejný dům vypadal v 70. letech 18. století, zachytil v jednom anonymním svědectví rytíř Jan Jeník z Bratřic (1756–1845).²⁶ Další, rovněž anonymní zprávu o nevěstinci nám zanechal německy mluvící cestovatel v roce 1787. Čteme v ní o tanečních sálech, z nichž „některé jsou skutečně překrásně zařízené. Nejslavnější se jmenují Lázeň, V Železných dveřích, U Starého Reizenbecka a U Hraběte. Sál onoho prvního jest velký, překrásně vymalovaný, s mnohými zrcadly a světly, má vlastní dobrý orchestr; vedle něj jsou pokojíky, kde člověk může jíst, hrát a – lásce se oddat – to poslední, rozumí se, pokud je dostatečně zámožný.“²⁷ Nejdůležitější částí moderního nevěstince – s výjimkou těch pokleslých – byl salon, kam byl klient uveden, kde ho přijala *madame*, aby mu představila holky, případně podala občerstvení.²⁸ Pravidlem byl okázalý přepych: zlatorudé tapetování, mramorové stolky, barokní či renesanční rámy zrcadel a obrazů, klavír, někdy vlastní hudební těleso; později přišel do módy hudební automat. Takové byly Velký i Modrý salon u Goldschmiedů, takový byl básnický obraz salonu nevěstince, v němž působila Macharova Magdaléna, obraz podniku majícího nepochybně zcela konkrétní předlohu.²⁹ Také Jarda Chrapot z Kischova Pasáka holek byl uveden do „elegantní čekárny s červeným plyšovým nábytkem se stříbrnými vykládanými lištami“...³⁰

Stejně důležitý jako salon bylo separé – či dokonce „japonské separé“ nacházející se u Goldschmiedů – a pokoj, samotné místo činu. V luxusnějším nevěstinci vypadal – alespoň v prvním dějství dramatu *Dolfa* od Jaroslava Marii – pokoj prostitutky takto: „Stůl, pohovka, lůžko s nebesy, umývadlo, toaletní stolek, věšák, skříň. Vše pěkné, ale bez útulnosti.“³¹ Odchod děvčete s klientem do pokoje býval decentní a nenápadný: „Patřilo k dobrým zvyklostem domu, že milostné úmluvy se neděly před zraky všech. Páni se naoko doporučili své společnosti, zpravili nepozorovaně Editu, kterou dámu si zvolili, a hospodyně pak zprostředkovala nenápadně hodinku lásky; neopomněla přitom vybrat obvyklou částku předem.“³²

²⁶ Jeník, Jan z Bratřic, *Dvě kuriosní zprávy o společenském i nespolečenském životě v Praze na rozhraní XVIII. a XIX. století*. Z rukopisu vybral a přeložil Miloslav Novotný. Vydal S. K. Neumann v květnu 1929 jako VII. svazek edice Knížky pro potěšení. Praha 1929, s. 16–17.

²⁷ Freye *Bemerkungen über Berlin, Leipzig und Prag*, 1787, s. 203–204. Cit. dle Bloch, Iwan, Loewenstein, Georg, *Die Prostitution*, sv. II/1. Berlin 1925, s. 394.

²⁸ *Tělo na prodej*. Ze vzpomínek Josefíny Mutzenbacherové. 3. část (Mých 365 milenců). Z rukopisu z roku 1934 k vydání připravil dr. Jaroslav Mazal, CSc. Praha, b. r. (1990), s. 10.

²⁹ Werfel, *Dům smutku*, s. 10; Machar, Josef Svatopluk, *Magdaléna*. 8. vyd., Praha 1893, s. 13–14.

³⁰ Kisch, Egon Erwin, *Pasák holek. Pražský román*. Praha 1922, s. 63.

³¹ Maria, Jaroslav, *Dolfa*. Hra ve třech dějstvích, Praha 1919, s. 7.

³² Werfel, *Dům smutku*, s. 30.

V nevěstincích nižších kategorií a v podnicích mimopražských byly poměry skromnější. Místo hudebního tělesa či klavíru obstarával hudbu harfenista či harfenistka, také zařízení salonu bylo méně okázalé. Pokoje zůstaly nutností, dovnitř ale nesmělo být vidět z ulice – to ostatně vyplývalo z městských nařízení týkajících se prostituce. Proto byly v oknech žaluzie či neprůhledné záclony. Vedle postele bylo nutné hygienické zařízení, někdy velmi primitivní, pouhé plechové umývadlo se džbánem s vodou. Od dob reglementace se stal povinnou součástí vybavení bidet – na tuto povinnost upozorňovaly prostitutku i provozovatele veřejných domů zásady vytištěné na přídeštní zdravotní knížky i prostituční regulativ z roku 1916.³³

Ve vykřičeném domě panoval pevný řád. Vstávalo se poměrně pozdě, kolem desáté hodiny. V luxusních podnicích se ženy ráno vykouply, na určitou hygienu – nejen na intimní – se však dbalo všude, nařizovaly ji ostatně reglementační předpisy. Snídalo se kolem jedenácté, pokaždé v ranních nedbalkách. Po snídani následovala úprava zevnějšku. Povídalo se, kouřilo, hrálo na piano, některé nevěstky se věnovaly ruční práci, jiné četly. Vycházka byla poměrně vzácná, v luxusnějších podnicích jezdily dívky na procházku v kočáře nebo chodily na korzo v doprovodu majitelky podniku nebo její společnice.³⁴

Obědvalo se společně, relativně pozdě. Při obědě sedal v čele provozovatel podniku, případně manžel *madame*, pokud tato nebyla vdovou. V luxusních nevěstincích se u stolu vyžadovalo vybrané chování, alespoň u Goldschmiedů tomu tak bylo: „U každého místa byl na stole prostřen dvojmo talíř, v kroužku ležel ubrousek a vedle, což nebývalo ani v nejvzácnějších podnicích, zářil stříbrný příbor. Tento stříbrný příbor zavazoval.“³⁵ Po obědě následovala siesta, pak přicházel *coiffeur*, případně i manikérka; oba pracovali na účet nevěstek. Zadlužení holky tak rychle stoupalo...³⁶ Kolem osmé večer se *chovanky* shromáždily v salonu, oblečené už do „pracovního“ oděvu. Se zákazníky pak chodily – pokud se nejednalo o podniky nejnižší kategorie – do jednotlivých pokojů.

Nejen díky tomuto „dennímu řádu“, nejen díky osobě *madame* nebo *pana šéfa* se dobře vedený nevěstinec pro dívku mohl stát jakousi substitucí rodinného života. Měla zde kamarádky, navíc potřebné zajištění, péči, od *madame* dostávala dárek „k Ježíšku“...³⁷

³³ *Základní pravidla k úpravě prostituce vydaná výnosem c. k. místodržitelství pro Karlovství české (Grundsätze für Prostitutionsregelung erlassen durch die Verordnung der k. k. Statthalterei für Königreich Böhmen)* z 26. listopadu 1916, Nr. 8-D 864/11, Raum Nr. 268.293; též Státní okresní archiv České Budějovice (dále SOKA ČB), Městský policejní úřad (dále MPÚ), inv. č. 1389, Zdravotní knížky prostitutek, 1910–1921, kart. č. 195.

³⁴ Rožánek, *Pud pohlavní a prostituce*, I., 278–279; Werfel, *Dům smutku*, doslov F. Kafky, s. 100.

³⁵ Werfel, *Dům smutku*, s. 37–38.

³⁶ Tamtéž, s. 37; Rožánek, *Pud pohlavní a prostituce*, I., s. 279.

³⁷ SOKA ČB, MPÚ ČB, inv. č. 127, kn. č. 127. Do knihy vloženo torzo nedatovaného (napsaného kolem poloviny 80. let 19. století) dopisu prostitutky Anny Magdaleny Pišelové, narozené roku 1861.

Disponovala dokonce volným časem k brnkání na piano, čtení lehké literatury, k rozprávění s kolegyněmi... I tato skutečnost mohla být přitažlivá. Připomeňme, že pro ženy z dolních vrstev se kategorie volného času stala realitou až v období mezi válkami... Skutečnost, že majitelé nevěstinců většinou své „chovanky“ nestydatě vykořisťovali, je už jiná kapitola.

Provozovatelé nevěstinců nebývali pokaždé majiteli domů, v nichž jejich podnik sídlil – a nebylo tomu tak jenom v Čechách.³⁸ Z dvaadvaceti koncesionářů pražských nevěstinců uváděných Chytilovým adresářem nevlastnil ani jeden nemovitost, v níž svou živnost provozoval. Mohli však být majiteli domu v jiné lokalitě – kromě zmíněného Kleina například Jan Schuha (psán též jako „Šuha“)³⁹, který provozoval oblíbený podnik ve staroměstské Benediktské ulici v domě číslo 9 (připomeňme, že ho znal i Josef Švejk), patřícím manželům Františce a Janu Sittovým, je v létě 1906 doložen jako majitel třípatrového domu ve stejné ulici, v čísle 1030. I v tomto domě chtěl zřídit nevěstinec a nemínil se spokojit jen s jedním podlažím. Dal výpověď všem nájemníkům, ale ti požádali policejní ředitelství, aby zakročilo. Zdá se, že Schuha neuspěl⁴⁰ a spokojil se s řízením svého nevěstince v Benediktské ulici 722, kam baron Nádherný s oblibou docházel – v roce 1906 tam byl dvacetkrát. Domy, v nichž byla před první světovou válkou provozována prostituce, často patřily ctihodným pražským občanům – najdeme mezi nimi zlatníka, barvíře, rodinu obchodníka Rotta, dokonce lékaře. Snad jen podnik Kateřiny Dvořákové v malostranské Břetislavově ulici číslo 304, patřící kavárníkovi Janu Bílkovi,⁴¹ neodbytně vyvolává myšlenku ekonomického a duchovního spříznění majitele a *bordelmamá*. Tam ale Nádherný patrně nechodil.

Podle oficiálních pramenů dosáhl počet pražských nevěstinců svého vrcholu – dvaceti pěti – v roce 1913, byť některé z nich měly jen efemérní život. Zaměstnávaly průměrně sedm až osm nevěstek, jen ojediněle více: například v září 1907 nabízel veřejný dům vedený Františkou Masákovou v Jakubské ulici čp. 674 možnost výběru mezi patnácti prostitutkami.⁴² Největší „zaměstnanosti“ dosáhly pražské podniky roku 1919, kdy každý hostil průměrně jedenáct „chovaneček“.⁴³ Důvody jsou nasnadě: nevěstinců ubývalo, nevěstek nikoli, ba právě naopak. V nevěstinci se jeho obyvatelky najedly, měly střechu nad hlavou a byly z větší části zbaveny existenčních starostí, které v posledním válečném a prvním poválečném roce doléhaly na obyvatelstvo válčících zemí velmi intenzivně. Obchody šly ale

³⁸ Corbin, Alain, *Les filles de nocés. Misère sexuelle et prostitution. 19e siècle*. Paris 1982, s. 102.

³⁹ *Adressář Královského hlavního města Prahy*, s. 1188.

⁴⁰ AHMP, PM, inv. č. 2256. V r. 1891 byli majiteli tohoto domu Šalomon a Regina Zeckendorfovi. *Adressář Královského hlavního města Prahy*, oddíl IV., s. 35.

⁴¹ *Chytilův úplný adresář*, I., s. 1356.

⁴² AHMP, PM, inv. č. 2256.

⁴³ Frída, *Prostituce v Praze*, s. 324.

hůře – a to navzdory tomu, že válka měla na prostituci „kladný“ vliv: mobilizací významně vzrostl počet klientů, nabídka přestávala stačit poptávce. Pak se ale projevila únava z války a obecně také rozvolnění společenských konvencí: na předmanželský pohlavní styk mezi sobě rovnými partnery nahlížela společnost méně odmítavě.

V předválečných časech byl nevěstinec osou reglementace; jeho existenci měl legitimovat hladký průběh policejní i zdravotní kontroly stejně jako jasná pravidla obchodu. Příznivci reglementace, mezi něž patřila především policie a policejní lékaři, považovali veřejný dům za účelné zařízení, zamezující šíření pohlavních chorob, sloužící k zachování veřejného pořádku; tiše předpokládali, že o pořádek a dobrou pověst podniku se majitel – ve vlastním zájmu – postará sám. Soustředění prostitutek v nevěstincích policii vyhovovalo: měla nevěstinec pod kontrolou, mohla ho kdykoli, třeba bez udání důvodů, zavřít; navíc vytvářel prostor ke korupci. Úplné koncentrace lehkých žen v domech lásky ale nikdy dosaženo nebylo, stejně jako další mety reglementace, již bylo soustředění nevěstinců do jedné či více městských čtvrtí. Zůstaly rozptýlené ve všech částech tehdejší Prahy, kde nevěstkám „bordelním“ konkurovaly prodejné ženy, které si klienty vodily k sobě domů či na odlehlé místo ve čtvrti, kde „šlapaly“. Zato v kavárnách, hostincích, restauracích či pivnicích byla prostituce nepřípustná, což ovšem neznamená, že neexistovala.

Klíčovou postavou obchodu s láskou byla prostitutka. Zdravotní knížku dostávala při policejní registraci,⁴⁴ té se nesměla vyhnout, nechtěla-li se dostat do konfliktu s veřejnou mocí. Knižku mohla získat dvěma způsoby: buďto při druhém zadržení (při prvním se měl příslušný strážce zákona spokojit s domluvou), kdy jí bylo dokázáno, že „šlape“, aniž by byla registrována, či při registraci, o níž sama požádala. Žádná z žen, která se na policii přihlásila s žádostí o registraci, nesměla být odmítnuta. Toto ustanovení se netýkalo žen těhotných (pokud lékař při prohlídce konstatoval u již registrované prostitutky těhotenství, byla jí zdravotní knížka odebrána), žen kojících, dívek, „jež dosud nepozbyly panenství“, vdaných žen, které nebyly soudně rozvedeny (zde praxe pokulhávala za teorií), dále „ženštin, jimž náleží zákonná neb dobrovolně převzatá péče o dítky pod 14 roků...“⁴⁵ Prostitutka, která chtěla knížku, nesměla mít TBC, srdeční vadu, neměla trpět podvýživou. Pohlavní choroba nebyla důvodem k odmítnutí, ale napřed se postižená musela vyléčit. Policie ji okamžitě

⁴⁴ Živnostenský řád, který vstoupil v platnost k 1. 1. 1860, zaváděl místo dosavadních vandrovních knížek, knížky pracovní, jež vydával příslušný správní úřad, v případě Prahy magistrát. Platily také „co průkazy cestovní a legitimační, a sice k cestám do cizozemská.“ AHMP, Kniha vyhlášek, vyhl. č. 4172, pr. 29. 4. 1860. Zdravotní knížky prostitutek byly variantou těchto knížek pracovních.

⁴⁵ Flexner, Abraham, *Prostituce v Evropě*. Praha 1925, s. 338.

předala do nemocnice, po uzdravení mohla ve své činnosti pokračovat.⁴⁶

Zdravotní knížka byla vybavena fotografií a základními osobními daty nevěstky. Obsahovala adresu nevěstince (jeho majitel byl povinen dát zaregistrovat každou změnu), případně adresu bydliště ženy; hlavní část knížky pak sloužila k zápisům výsledků lékařské kontroly. Knižku, kterou nevěstka získala zásadně až po lékařské prohlídce (proto je datum jejího vystavení většinou shodné s datem vstupní prohlídky), musela mít dotyčná vždy při sobě, byla povinna se s ní vykázat nejen policii, ale na požádání i klientovi. Pokud onemocněla, byla jí knížka odejmuta a vrácena až po uzdravení. Knižka byla v podstatě majetkem městského policejního úřadu – při odchodu z města ji musela holka odevzdat, na novém působišti dostala jinou.

Reglementace rozdělila nevěstky do dvou velkých skupin: na registrované a neregistrované, tedy nekoncesované, „divoké“, které „smilný“ obchod provozovat nesměly. Nekoncesované prostitutky žily v permanentním strachu ze „šťáry“, ze zadržení, z postihu a hlavně z reálné možnosti, že budou ve smyslu zákona ze dne 27. července 1871, č. 88 ř. z., *šupem* poslány do své domovské obce. *Šup*, odeslání do domovské obce v doprovodu četníků, se stal noční můrou holek, a pokud se policii podařilo nevěstku vrátit domů, nezůstala tam nikdy trvale. Dokonce pobyt ve vězení byl – zdá se – menším postrachem než nucený návrat domů. Dlužno říci, že zdravotní knížka registrované holce vlastně pomáhala: chránila ji před případným nařčením ze šíření pohlavní nákazy, zbavovala ji strachu z represí a tolik obávaného *šupu*... Současně však byla atributem její sociální marginalizace, písemně potvrzovala její vyloučení, byla hmatatelným zpochybněním možného návratu do většinové společnosti.

Žena, která se rozhodla pro „kariéru“ nevěstky, vybočila z konvenčních norem společenského chování a postavila se mimo ně sociálně, psychicky i sexuálně. Jako kontrast k tradičnímu modelu ženství, jímž díky mariánskému kultu byla po staletí postava matky, prostitutka odpuzovala; protiklad děvky a světice však zároveň přitahoval. Prostitutka tvořila kontrapunkt k modelu submisivního ženství, který petrifikovalo devatenácté století: ideální žena neměla vlastní identitu, byla ekonomicky závislá na manželovi, její sexualita měla být zcela pasivní. Přestože prvotním cílem manželství byla plození dětí, zůstávala manželská erotika skrytá, tajená, zdůrazňovalo se duchovní pouto mezi manžely, vzájemná pomoc a solidarita. Prodejná žena, ventil neukojené sexuality ženatého muže i učitelka lásky mladíků, byla často zobrazována jako oběť maskulinní společnosti, jako specifická oběť civilizace, v

⁴⁶ *Základní pravidla k úpravě prostituce*, 1916, §15; Flexner, *Prostituce v Evropě*, s. 338; Rožánek, *Pud pohlavní a prostituce*, II., s. 115.

níž mají hlavní slovo muži.⁴⁷ Nicméně činnost, která ji živila, nebyla jediným důvodem jejího spočinutí na okraji společnosti: na obchod s fyzickou láskou se zpravidla nabaloval zločin: násilí, omezování osobní svobody, únosy, vydírání, krádeže, vraždy. Někdy stál zločin na samém začátku prostituční „kariéry“ – to když dívku unesl kuplíř a prodal ji do některého nevěstince, případně když ji prodali vlastní rodiče. Pro jakékoli závěry nám v tomto případě ale chybějí výmluvnější údaje.

Sociální původ prostitutky byl různý, většinou pocházely z dolních společenských vrstev. Mezi ženami, které se prodávaly v Praze v prvních desetiletích 20. století, hrály prim bývalé služky, vytržené z rodinného prostředí, a dělnice: z celkového počtu 768 registrovaných prostitutek jich bylo původně 42,8 % služebnými, 22,8 % dělnicemi, 10,9 % švadlenami, 5,8 % číšnicemi, 4,8 % prodavačkami...⁴⁸ Pokud se týče služebných, někdy skončily jako prostitutky ještě předtím, než vůbec službu nastoupily, to když byly hned po příjezdu do města kontaktovány kuplířkou. Často se k prostituci uchýlovaly služky vyhnané svou paní nebo ty, které ze služby odešly kvůli stálým konfliktům s ní. Jiné zas uvěřily inzerátu, že ta či ona vinárna hledá číšnici, ta či ona dáma společníci.⁴⁹ Z vinárny se zpravidla vyklubal bordel a z dámy bordelmamá.

Navzdory této skutečnosti nebyla nikdy prostituce výhradní záležitostí žen chudých, původem ze sociálně handicapovaných vrstev. Nikoli ojedinělé příklady dokládají, že na šikmou plochu se mohly dostat i dívky, které nepocházely z vysloveně rizikových sociálních skupin či prostředí, ale z dolních středních či středních vrstev, z rodin řemeslníků, úředníků, učitelů, zaměstnanců. Zoufalé (a většinou marné) snahy rodičů vrátit dceru řádnému životu nebyly výjimkou; často jim v návratu bránil majitel nevěstince, jak je minimálně ve dvou případech doloženo v podniku Jakuba Kleina.⁵⁰

Pozdější stereotypní představa prostitutky jako oběti sociální nerovnosti, tak oblíbená v literatuře, má poměrně dlouhou tradici: v českém prostředí se objevuje už například v povídce Barůška, kterou napsala Božena Němcová v roce 1853 pro moravský kalendář Beseda.⁵¹ Podobný osud měla i prostitutka z Nerudova fejetonu Za půl hodiny a řada dalších

⁴⁷ Kienitz, Sabine, *Geschäfte mit dem Körper. Sexualmoral und Überlebensstrategien von Frauen aus der Unterschicht Anfang des 19. Jahrhunderts in Württemberg*. Historische Anthropologie 8, sešit 3, 1996, s. 433–459, zde s. 434.

⁴⁸ Frída, *Prostituce v Praze*, s. 309.

⁴⁹ *Dějiny lásky*. Populární obrazy z dějin snubnosti, manželství a prostituce od pravěku až po dobu nejnovější. Podle výsledků bádání moderního a z vědeckých děl nejspolehlivějších sestavili a zpracovali dr. Hynek Záruba a Jiří Votoček. Díl V. Láska novodobá. Praha 1926, s. 508.

⁵⁰ NA, PŘ II – všeobecná spisovna 1921–1930, kart. 1546, sg. K/1003/5.

⁵¹ Němcová, Božena, *Barůška*. Praha 1940, s. 41–42.

ženských literárních postav.⁵² Ctnostná chudá dívka, „svedená a opuštěná“, oběť tehdejších představ o „mravnosti“, dívka podlehnuvší svému milenci, jenž ji pak opustil, a ona skončila na chodníku či v nevěstinci, je ostatně oblíbeným námětem evropské literatury 19. i 20. století. Uvedené klišé přejímala nejen část veřejného mínění, ale i někteří abolicionisté, přívrženci zrušení reglementace a veřejných domů. Patřil mezi ně i profesor české univerzity a pozdější poslanec Tomáš Garrigue Masaryk. Odborníci, kteří se prostitucí, jejími projevy či úvahami o možné prevenci zabývali, takovou představu spíše odmítali.

Některé z prostitutek pracovaly původně jako švadleny a modistky, jiné jako zpěvačky, herečky a tanečnice. I v těchto profesích dívky nacházely více příležitostí vymknout se rodičovskému dozoru či sousedské zvědavosti, obě zmíněné skupiny se dostávaly do kontaktu se světem (někdy polosvětem) šarmu a elegance. Touha patřit právě sem byla někdy silnější než všechny morální skrupule...

Nejčastějším motivem, jenž přivedl mladou ženu k prostituci, byla snaha po snazším a vyšším výdělku, než dosahovala dělnice, švadlena nebo posluhovačka, než dostávala někdy i kvalifikovaná pracovní síla. Výdělek prostitutky byl – ve srovnání se mzdou „fabričky“ – výrazně vyšší.⁵³ Platy dívek v nevěstincích byly fixní, navíc dostávaly od klienta ještě „do punčochy“ a tato suma byla celá jejich. V Praze úspěšné „volné“ prostitutky vydělávaly kolem roku 1900 patnáct až třicet korun za den, což představovalo zhruba denní plat univerzitního profesora.⁵⁴ Je tedy zřejmé, že příjem nevěstky přesahoval výdělky v kvalifikovaných ženských profesích (kterých nadto na přelomu století nebylo mnoho) a byl nesrovnatelně vyšší než mzda v továrně či ve službě. To, co vydělala, holka většinou rychle utratila, a majitel či majitelka nevěstince jí v tom byli vydatně nápomocni. Problém zadlužení nevěstek u provozovatele veřejného domu byl závažný a běžný: předpisy jednotlivých městských rad i prostituční regulativ z roku 1916 zakazovaly majitelům nevěstinců prodávat personálu „skvosty, šaty, prádlo apod., sváděti nevěstky ke zvláštnímu přepychu nebo nepotřebným výlohám...“⁵⁵ Neúplné informace však naznačují, že toto nařízení majitelé nerespektovali, prostitutky okrádali předražováním prodáváných potravin, nápojů, oblečení...

⁵² Neruda, Jan, *Za půl hodiny*. In: Arabesky. Spisy Jana Nerudy, sv. 3. Praha 1952, s. 322–329. Uvedená povídka vyšla poprvé v *Obrazech života*, I., sešit 9 ze 17. října 1859, s. 350–353. Velmi dramaticky popisuje vynucený příchod k řemeslu Josef Hais-Týnecký v *Karlovských povídkách*, Praha 1913, s. 96.

⁵³ *Dělnické listy* 2, 1873, č. 4; 21. 2.; SOA Praha, ŽST Praha, C 292/1878, č. k. 661, cit. dle Svobodová, Blanka: „Portrét“ nekoncesovaných pouličních prostitutek v Praze a jejich předměstích v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století. In: Documenta Pragensia XVI. Ponížení a odstrčení. Města versus katastrofy. Praha 1998, s. 119–127, zde s. 124. Nechuť k práci jako motiv prostituce objevíme i v některých dílech krásné literatury, např. Herrmann, Ignát: *U snědeného krámu*. Praha 1982, s. 294.

⁵⁴ Pešek, Jiří, *Nekoncesované pouliční nevěstky města Královských Vinohrad na počátku 20. století*. In: Documenta Pragensia XVI. Ponížení a odstrčení. Města versus katastrofy. Praha 1998, s. 129–132, zde s. 131.

⁵⁵ *Základní pravidla k úpravě prostituce*, 1916, č. 8-D 864/11, míst. čís. 268.293, § 5, § 11.

Méně než „bordelní“ si vydělávaly registrované „volné“ prostitutky, nejhůře na tom byly neregistrované holky – jejich příjem byl srovnatelný s příjmem nádeníka: sazba za výkon na ulici nebo v přírodě byla kolem jedné koruny, cena o sto procent navýšila, pozvala-li dámička pána na pokoj.

Vztah vzdělání a příchodu k „řemeslu“ je na první pohled jednoznačný: vyšší vzdělání, tedy kvalifikace, představovalo nespornou ochranu dívky před sociálním a mravním pádem. Se vzděláním souvisel i hodnotový systém ženy, stejně jako míra jejího sebevědomí. Skutečně vzdělané ženy byly mezi prostitutkami výjimkou, nicméně tyto výjimky existovaly. Připomeňme Werfelovu prostitutku Grétu, jejíž pokoj byl ověšen podobiznami spisovatelů, která vlastnila „album s básněmi a podpisy“.⁵⁶ A spisovatel Jan Klepetář (1902–1978) vzpomínal ve dvacátých letech minulého století na jistou pražskou bardámu, „jež cituje Heina, Baudelaira i Shakespeara v originále a jež dovede hovořit o kubismu s jiskřícíma očima a pozdviženým hlasem.“⁵⁷ Spisovatel a novinář Eduard Bass (1888–1946), který studoval staropražské písničky, připisuje prostitutkám tvůrčí schopnosti; písně, jež lehké dívky složily, navazovaly prý na písně národní a podle Basse byly „nabity skutečností“.⁵⁸

U většiny dívek, které propadly prostituci, vzdělaných i pologramotných, zněla anamnéza podobně: špatné rodinné prostředí, zanedbání výchovné péče, manželský rozvrat rodičů, nevlastní otec, nevlastní nenávistná matka, někdy nemanželský původ, odložení novorozence do nalezince. Shrňme-li možné motivace vedoucí k prostituci, vyjde nám citová deprivace dívky, rozvrácená nebo neexistující rodina, neexistence profesionální formace, nedostatek mravní i rozumové výchovy, zjednodušená hierarchie hodnot.

Domovská příslušnost nevěstek, kterou zachycovaly jak zdravotní knížky, tak protokoly sepsané policií, dokládá jejich značnou geografickou mobilitu. Ta odpovídala mobilitě obyvatelstva v době vrcholící urbanizace českých zemí na konci devatenáctého století. Přitahovala především Praha a její předměstí, lákalo severní, severovýchodní a severozápadní pohraničí Čech.⁵⁹ Sem lidé přicházeli hledat pracovní příležitost – vykořenění a deklasování bylo průvodním znakem této skutečnosti. Nevěstky nebyly výjimkou. První cesta z domova – jistě to nebyla pokaždé cesta rovnou do nevěstince – vedla do služby či továrny. Stačilo málo a cestování „za prací“ mezi českými a moravskými městy (někdy i za

⁵⁶ Werfel, *Dům smutku*, s. 14. Srov. též „vysoce inteligentní a vzdělanou“ prostitutku Alici v *Karlovských povídkách* J. Haise-Týneckého; Hais-Týnecký, *Karlovské povídky*, s. 155.

⁵⁷ Klepetář, *Prostitutky, jak žijí*, s. 39.

⁵⁸ Bass, Eduard, *K písním lidu pražského*. Přítomnost 2, č. 2; 22. 1. 1925, s. 18.

⁵⁹ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 221.

hranice země či dokonce mocnářství) se stalo životním údělem. Nic nebylo platné rozhodnutí policie o nuceném návratu do domovské obce za policejního doprovodu.

Snad žádná prostitutka nestrávila svůj aktivní život na jednom místě. Odpověď na otázku, proč prodejné ženy střídaly podniky, tušíme: snad očekávaly lepší zacházení, vydatnější příjmy, snad odcházely za kamarádkou, možná se nepohodly s majitelem... Mohly se i provdat, otěhotnět. Vyloučit nemůžeme ani *lobbování* mezi nevěstinci. Objektem těchto výměn byly jen holky mladé a hezké, o zestárlou prostitutku už majitelé nevěstinců nestáli, zbýval jí chodník. Z prostitutky „bordelní“ se stala prostitutkou „pouliční“ a svůj život často končila bez domova a bez prostředků.

K prostituci přicházely v drtivé většině případy dívky a mladé ženy. Věkem, kdy se prostitutka dostala k „řemeslu“, se podrobně zabývali francouzští historici. Došli k závěrům, že se jedná většinou o věkovou skupinu mezi dvaceti a pětadvaceti lety, o dívky, které panenství ztratily ponejvíc v šestnácti letech s mužem ze stejného sociálního prostředí, z jakého pocházely ony samy. K prvnímu styku za úplatu se tedy propůjčovaly již po nabytí určitých sexuálních zkušeností.⁶⁰ Realita pražských nevěstek vypadala v letech 1919–1922 následovně: první pohlavní styk přiznávaly mezi jedenácti a čtyřiceti lety, nejvíc jich ztratilo své panenství mezi čtrnácti a devatenácti („bordelní“), resp. patnácti a osmnácti (pouliční) lety; 24 % nevěstek bylo deflorováno v šestnáctém, 22 % v sedmáctém roce, 17 % v osmnácti a 14 % v patnácti letech. Prostituuovat se začaly většinou rok po prvním pohlavním styku: 15 % v osmnácti, 14 % v devatenácti, necelých 13 % v sedmácti, přes 10 % v šestnácti a ve dvaceti letech.⁶¹ Informacím, jež poskytují tyto – jakkoli málo vydatné – úřední prameny, odpovídá i věk prostituujících se hrdinek v krásném písemnictví.

Podle § 5 prostitučního regulativu z roku 1916 nesměly být registrovány dívky mladší šestnácti let; nezletilé (tj. mladší jednadvaceti let) mohla policie zapsat jen v případě, „když jejich mravní zaostalost stěží dává naději na polepšení a okolnost ta je zjištěna způsobem vylučujícím každou pochybnost“⁶² a až po vyrozumění zákonného zástupce. Do jaké míry bylo toto nařízení respektováno, nevíme, zdá se, že policejní úředník dával přednost registraci před přespříliš horlivým domlouváním pokleslé dívce.

Stačilo zestárnout (příliš ztloustnout, zhubnout...), stačilo, aby se počet zákazníků ztenčil, aby se jakkoli znelíbila majiteli nevěstince, a kariéra „bordelní“ prostitutky končila. Majitel ji buď vyhodil rovnou, nebo začal snižovat zadlužení nevěstky (případně zvyšovat

⁶⁰ Adler, Laura, *La vie quotidienne dans les maisons closes 1830–1930*. Paris 1990, s. 97; Corbin, *Les filles de noce*, s. 72.

⁶¹ Frída, *Prostituce v Praze*, s. 321.

⁶² *Základní pravidla k úpravě prostituce*, 1916, č. 8-D 864/11, míst. čís. 268.293, § 5, § 11.

nájem), vyvolával s ní hádky a rozbroje – holka nakonec odešla do jiného (zpravidla horšího) nevěstince či na ulici sama.

Prostitutky v nevěstincích většinou nepoužívaly svá původní jména. Snad je k tomu vedl stud, snaha zbavit se původní identity, snad sklon k extravaganci. Některá přijatá jména zněla nezvykle, vznešeně či dokonce exoticky: Johannes Nádherný navštěvoval Emmu, Selmu, Silvu, Olgu, Carmen, Suzi, Wandu, Lilly atd.; mezi „bordelními“ nevěstkami se objevovala jména jako Alice, Angela, Aranka, Betty, Beáta, Bianca, Dolf, Ella, Elvíra, Ida, Ilona, Isabela, Katy, Lola, Luiza, Mici, Nina, Ofélie, Vali... Marie, pokleslá láska mladého básníka Josefa Svatopluka Machara, se po příchodu do veřejného domu překřtila na patriotickou Vlastu,⁶³ Anděla, prostitutka z Poláckovy povídky *Lehká dívka* a reportér, přijala jméno Alena.⁶⁴ Přezdívku mohla holka získat podle určitého somatického znaku, návyku, povahového rysu či zažité příhody – nebylo výjimkou, že si na ni zvykla a nové jméno přijala. Tak se zrodila často svérázná označení jako Pepka Kaprál,⁶⁵ Tonka Šibenice, Barbora Upejpavá, Koktavá Bětka, Černá Máry, Studentská Líza, Tonka Šejdrem, Psi Máma, Dlouhá Štangle, Palma, Lojzka Latrína, Česká Líza, Tonka Myš Fórová, Fanda Prevít, Voňavá Káča, Bety Rukavice, Spražený Drdol.

Občas, zřídka, se některé prostitutce návrat z okraje do většinové společnosti podařil. Stejně vzácný byl příklad, kdy se dívka rozhodla vydělané peníze šetřit a použít jich k odchodu z ponižujícího postavení. Jan Klepetář připomíná postarší prostitutku, která byla majitelkou domu v Praze a vily v okolí Prahy, či případ, kdy jedna pražská holka ohlásila na policii krádež 30 000 Kč: odcizil jí je číšník, kterého si vydržovala. Při výslechu udala své jmění na 100 000 Kč.⁶⁶ Snad ještě více než po penězích toužily prostitutky po manželství: znamenalo pro ně vstup do světa lidských práv, někdy i společenský vzestup. Rozhodnutí muže k sňatku s lehkou dívkou bývalo motivováno nejen láskou, ale i revoltou vůči měšťanské společnosti a její morálce. Ne pokaždé skončilo šťastně, nicméně k návratu do většinové společnosti některá manželství skutečně vedla, třebaže občas oklikou: z pouliční nebo bordelní prostitutky se holka stala vydržovanou metresou, pak epizodistkou či tanečnicí v divadle, další etapou mohlo být manželství s postarším ředitelem divadla, posléze přišel prošedivělý senátor... Takový byl alespoň osud Anděly Šnajdrové z Poláckovy povídky. Poláček se nesporně mohl opřít o osudy skutečných žen: když o VII. všesokolském sletu

⁶³ Machar, Josef Svatopluk, *Konfese literáta*. II., Praha 1920, s. 7n.

⁶⁴ Poláček, Karel, *Lehká dívka a reportér*, Praha 1926, průběžně.

⁶⁵ „Policajti vyhnou se mi vždycky zdaleka, neb vědí, že Pepka Kaprál všecko rozseká,“ říkala o sobě nositelka tohoto jména, srov. Cibula, Václav: *Pražské figurky*, Praha 1983, s. 217.

⁶⁶ Poláček, *Lehká dívka a reportér*, s. 21–22; Klepetář, *Prostitutky, jak žijí*, s. 29.

v létě roku 1920 jakýsi zahraniční návštěvník žádal od pražské policie seznam zdejších prostitutek, byl odmítnut s tím, že už se jednak neevidují a že „celá řada prostitutek zaujímá nyní vynikající společenské postavení...“⁶⁷ Ostatně i Werfelova nevěstka Ludmila vystupuje na konci novely z bahna polosvěta a stává se chotí poslance a člena výboru, který *kasernovanou prostituci zrušil*.⁶⁸

Muži tohoto typu patřili ostatně běžně ke klientele nevěstinců, stejně jako muži mladí, chlapci na prahu dospělosti, nesmělí adepti *ars amandi*, vyhledávající poučení u volných i bordelních prostitutek. Mít milostný poměr s dívkou ze stejného sociálního prostředí bylo prakticky nemyslitelné. A tak třebaže mladí muži konce devatenáctého a počátku dvacátého století začínali pohlavní život o něco později, než je tomu u generace dnešní, postava prostitutky hrála v jejich pohlavním zasvěcení často klíčovou roli: jak dokládají paměti představitelů české kulturní elity, návštěva (často obskurního) nevěstince byla takřka obligátní součástí přechodového rituálu oddělujícího dětství od dospělosti. Dojem, který první (a často poslední) návštěva zanechala, byl zpravidla trvalý.⁶⁹

Pomineme-li skutečnost, že nevěstky měly právě tyto mladé muže, většinou studenty posledních ročníků gymnázia, v oblibě (byli naivní, dojemní, milí, většinou veselí, dokonce se někdy do holky zamilovali, její půvaby vtělili do veršů a potom žasli, jak hluboko klesli, pokud ji rovnou nepožádali o ruku), pak právě tato skupina je pravidelně citována lékaři, právníky, sociology a pedagogy jako mravně i fyzicky nejvíce ohrožená. Student – nadto ve stavu mírně podroušeném – je považován za nejfrekventovanější oběť prostitučního „zla“, které „nejen pohlavní nákazou zničí tyto mladé nebo zpité, ale jakmile se rozbují, přivede ony lidské duše ke zločinu“.⁷⁰ Není divu, že se kdekdo cítil povoláný, aby mladého muže, především studenta, před tímto „zlem“ chránil. Většinou marně: zvědavost, pocit hrlosti na novou zkušenost, obdiv spolužáků a nutkání vyhovět neodbytné sexuální potřebě byly silnější než hrozby, trest a strach.

⁶⁷ Klepetář, *Prostitutky, jak žijí*, s. 30.

⁶⁸ Werfel, *Dům smutku*, s. 62.

⁶⁹ Srov. například vzpomínky významného českého historika, třeboňského rodáka Josefa Šusty: „V Budějovicích byly tehdy, pokud vím, dva takové nákladnější, zcela veřejně provozované zapadáčky, na vltavském nábřeží a u mlýnské strouhy. Tam si ovšem gymnasista nesměl troufat, ale Franta nás zavedl za jatky do veřejného domu zcela lůzovitého přidechu, kde mne takřka horečně se chvějícího hlučně uvítala přistárlá, do široka vykynulá děvka se zákalem na jednom oku. Jakmile mne chtěla k sobě přitisknouti, zachvátilo mne takové nechutenství, že jsem nejen z brlohu utekl, klobouk tam nechávaje, nýbrž na ulici mi žaludek překypěl zcela jako při prvním kouření. Bylo to právě na den mých čtrnáctých narozenin a epizoda mi zanechala tak silný odpor, že jsem jako gymnasista již nikdy o prostředí prodejné lásky nezavádl, ač se z mých spolužáků někteří, vyspělejší svými zkušenostmi, na těchto smutných pěšinkách mnoho vychloubali.“ Šusta, Josef: *Léta dětství a jinošství*. Vzpomínky I. Praha 1947, s. 147.

⁷⁰ Stein, H., *Prostituce a zákon. Zákon o potírání pohlavních nemocí*. Praha 1922, s. 14.

Johannes Nádherný tak nebyl mezi svými vrstevníky výjimkou a díky jeho dochovanému deníku víme, že studentské svobody užíval plnými doušky. Podobně jako jeho vrstevníci s modrou krví či zámožní synové z vyšších a středních neurozených vrstev mohl těžko hledat fyzickou lásku u žen sobě rovných. Asi nezjistíme, zda, případně s kolika ženami inferiorního společenského postavení (obvykle to bývaly služebné, komorné, vychovatelky, švadlenky, herečky a jiné „múzické“ umělkyně) prožil chvílky opojení. Přesto se zdá, že sexuální poučení a ukojení hledal především u prostitutek, s nimiž se stýkal od svých šestnácti let. Mladý baron měl pro pražské prostitutky nezpochybnitelnou slabost; udivuje nás nejen počet těchto služebnic Erota, které mu poskytly požadovanou službu, ale i Johannesovo zdvořilé a laskavé chování k nim. Vždyť korespondence mezi klientem a prostitutkou nepatří zrovna k běžné formě komunikace v tomto oboru podnikání. Běžné nebylo ani přijímat kněžky lásky ve vlastním bytě – a baronův deník dokládá, že ani tento způsob erotické komunikace mu nebyl proti mysli.

Jednu z prostitutek také navštívil v jejím příbytku, resp. v bytě jejích rodičů, ale zjevně preferoval návštěvu nevěstince. Potkával zde nepochybně cestující a poutníky, jimž na cestách chyběl pohlavní styk, i pravidelné zákazníky, muže se specifickými sexuálními nároky, které v době, kdy manželka měla zachovat cudnost a zdrženlivost i při pohlavním styku, mohli realizovat jen s profesionálkou. Ostatní pravidelní klienti se na první pohled mohli zdát „normální“, ale většinou nedosáhli sexuální a citové zralosti, potřebné pro trvalý monogamní svazek. Dalším důvodem vyhledávání služeb prostitutky mohl být fakt, že zde odpadá rituál dvoření a namlouvání, že z rychlého fyzického kontaktu neplynou žádné závazky: ve styku s prostitutkou se klienti neangažují citově. Tento kontakt měl i své temné stránky a inteligentní muž – kterým Johannes Nádherný nesporně byl – si uvědomoval, že pohlavní styk s nevěstkou není jen porušením navenek vyznávaných morálních zásad, ohrožováním vlastního zdraví, ale i jistou devalvací mužského ega: klient klesá na úroveň pouhého plátce, rozkoš ženy je většinou předstíraná, vyloučeny bývají něžné techniky přede hry. Ve styku s prostitutkou je lidská sexualita omezena jen na samotný pohlavní akt...

Škoda, že ani písemnosti z pozůstalosti barona Nádherného nepřinášejí žádná svědectví o tom, jak to uvnitř dobře vedeného veřejného domu vypadalo – objektivních svědectví o interiérech a chodu nevěstinců je obecně málo. Zahraniční literatura týkající se problematiky prostituce pracuje se třemi typy pramenů: s popisem nevěstinců, jenž se objevuje v krásné literatuře, s jejich vyobrazením, ať již fotografickým či malířským (připomeňme nepřekonatelné interiéry pařížských bordelů na Montmartru od Henriho de Toulouse-Lautreca), se svědectvím osob, které docházely do nevěstince z titulu svého úřadu

(lékaři, policisté, úředníci správních institucí), a se svědectvím klientů, dále s knihami a pamflety žurnalistů, publicistů a politiků, jejichž cílem bylo informovat o problému veřejnost. Naproti tomu se – až na velmi vzácné případy – nedochovala žádná písemná svědectví nevěstek samotných.⁷¹ Česká pramenná základna je výrazně chudší: vedle kusých informací, které o každodennosti veřejných domů poskytují reglementační předpisy či – zcela ojediněle – policejní protokoly, máme k dispozici takřka výhradně informace z beletrie či pramenů osobní povahy. Svědectví ošidná, neboť mezi skutečnost a její reflexi vstupuje autostylizace, případně talent umělce.

Byly prostitutky *hodné*, nebo *špatné*? Jinými slovy: měla tato ponižující profese vliv na jejich povahu? Nebo je na šikmou plochu přivedly negativní povahové vlastnosti, jež jim byly vrozené? Slavné šestisvazkové dílo Dějiny prostituce od Pierra Dufoura (což byl pseudonym spisovatele a literárního vědce Paula Lacroixe, erudovaného villonovského badatele, jenž žil v letech 1806–1884), vycházející v Paříži v letech 1851–1853, představilo prostitutky téměř jako inkarnaci zla. Jejich dráhu, neslučitelnou s obecně chápanou mravností, určilo prý jejich genetické vybavení. Podle učení italského lékaře a antropologa Cesare Lombrosa (1836–1909), autora řady prací z oboru kriminologie, z nichž pro otázku prostituce měla stěžejní význam studie *La Donna delinquente: la prostituta e la donna normale*, prvně vydaná roku 1893 v Turíně a brzy přeložená do několika jazyků, a jeho následovníků jsou delikvence a zločinnost biologicky podmíněny. Delikventi a zločinci se rodí s morální „insanitou“, nadto se vyznačují typickými somatickými rysy.⁷² Lombroso a další badatelé prostituci prohlásili za specificky ženskou formu kriminality, prostitutka podle nich tvořila jakýsi pandán k mužskému zločinci. Oběma pak byla kriminalita vrozená. Předpokladem prostitučního chování je podle lombrosiánů snížená inteligence, prostituující se žena je fyzicky i psychicky degenerovaná. Důvody jejího počínání hledali také v somatické oblasti, v somatických poruchách (nevěstkám přisuzovali například hyperfunkci vaječníků) nebo je odvozovali z vnějších tělesných znaků. Své pokračovatele, kteří na základě četných antropologických měření dokázali fyzickou abnormalitu nevěstek, našli ve Francii: prostitutku definovaly na první pohled zřejmé ubíhající úzké čelo, nenormální nosní kost, silné čelisti. V Čechách byl Lombrosovým učením ovlivněn autor publikace *Pud pohlavní a prostituce*, lázeňský lékař v Poděbradech Otakar Rožánek (1862–1931), autor výroku „Prostituce je jen

⁷¹ Corbin, *Les filles de nocés*, s. 84–85.

⁷² V přehledu uvádí Lombrosovy závěry Otakar Rožánek, srov. Rožánek, *Pud pohlavní a prostituce*, I., s. 205n; srov. též Becker, Peter: *Weak Bodies? Prostitutes and the Role of Gender in the Criminological Writings of 19th century*. German Detectives and Magistrates. Crime, Histoire et Sociétés (Crime, History and Societies), 1999, sv.. 3, č. 1, s. 45–69, zde s. 46.

tvár, ve kterém se jeví a uplatňuje ve veřejném životě kriminalita ženy.“ O prostitutkách, které nepokrytě nenáviděl, prohlásil: „Žena, která dobrovolně a vědomě oddala se řemeslné prostituci, je vždy duševně zatížena, ve většině případů i fyzicky abnormální žena.“⁷³

Německý dermatolog Alfred Blaschko (1858–1922) Lombrosovu teorii odmítal; připouštěl sice, že prostitutka – jako ostatně každá lidská bytost – může mít jisté negativní vlastnosti vrozené, rozhoduje však prostředí, v kterém vyrůstala. Povaha prostitutky se pak vyznačuje atributy, jejichž podstata je biopsychologická: sexuální přelétavostí, variační potřebou erotiky, nízkým inteligenčním kvocientem, problémy v hodnotové orientaci, tendencí k sociálnímu vykojení.⁷⁴ Někteří autoři viděli důvody v oblasti sociální (chápali prostitutku jako oběť sociálního prostředí, bytost svedenou a opuštěnou) či psychické (představa prostitutky jako bytosti s prvotní traumatizující sexuální zkušeností, citově deprivované). „Osobní vlastnosti prostitutky jsou spíše výsledkem než příčinou jejího zaměstnání,“ prohlásil berlínský dermatolog a jeden ze zakladatelů sexuologie Iwan Bloch (1872–1922).⁷⁵

Spolu se silicím odporem k reglementaci podobných názorů přibývalo. Ve dvacátých letech prohlásil český lékař, hudebník a později ministr zdravotnictví Ladislav Prokop Procházka (1872–1955, byl zetěm Julia Grégra), rozhodný odpůrce Lombrosovy teorie: „Všechny prostitutky bez rozdílu jsou osoby hluboce nešťastné. Žádný člověk se nemůže radovati ze života bez zdání důstojnosti, bez zachování sebevědomí. A to obě je u veřejných nevěstek zabito. Jejich cynismus je líčený, neboť se jím brání rozvažování o svém stavu, o němž však hluboko v duši dobře vědí: jejich izolovanost je potupně snižuje k stejnému společenskému postavení, v jakém bývají otroci a nevolníci; mstí se hlubokou a bezmocnou nenávistí k mužům, které vidí jenom z jejich nejhorší zvířecí stránky. [...] A je mezi nimi tolik dobrých, dobrosrdečných, nadaných děvčat a tolik touhy po spořádaném životě, po manželství, po věrnosti, po dětech – právě proto, že je to pro ně zakázaný ráj.“⁷⁶ Není pochyb o tom, že takové byly i prostitutky, které „učily“ mladého barona Nádherného, jednoho z mladých, vytrvalých a k prostitutkám pozorných klientů pražských veřejných domů.

⁷³ Rožánek, *Pud pohlavní a prostituce*, I., s. 259; II., s. 185.

⁷⁴ Blaschko, Alfred, *Hygiene der Prostitution und der venerischen Krankheit. Handbuch der Hygiene*, 10, Jena, 1901, s. 41.

⁷⁵ Bloch, Loewenstein: *Die Prostitution*, I., s. 331.

⁷⁶ Procházka, Ladislav Prokop, *Cestou za zdravím*, Praha 1931, s. 110.